

O PRIREDBAH ZA GODČEVSKO ZASEDBE V FOLKORNIH SKUPINAH

TOMAŽ RAUCH

S priredbami godčevskih viž se v folklornih skupinah ukvarjajo že od samega začetka, saj so bili godci z nameranim "umetnim" odrskim izvajanjem viž avtomatično postavljeni pred vprašanje, kako igrati to glasbo, posebno kadar je šlo za mestne skupine ali skupine, ki živega stika v naravnem okolju niso ohranile. Zaradi tega so priredbe pripomoček, nadomestilo za spontano ljudsko izvajanje, ki je po današnjih pojmih sicer tudi priredba, vendar le zaradi sodobnih pojmovanj avtorstva, z njim povezanih materialnih pravic in pravilnikov ter zakonov o avtorskih pravicah. Ustvarjalna izvedba kakršne koli glasbe je seveda nekako lahko pojmovana kot avtorstvo, ni pa zanjo vedno potreben zapis. Nasprotno, marsikdaj zapis omejuje ustvarjalnost izvajalca ali pa ga ovira pri nadaljnjem razvoju izvedbene prakse. Slovenska folklorna dejavnost se od marsikatero v Evropi razlikuje ravno po tem, da je v okviru te dokaj razširjene dejavnosti ohranila precej stika z avtentičnostjo in samobitnostjo tako glasbe in plesa, česar jim v mnogo drugih deželah, kjer so šli v dejavnosti v eno od dveh skrajnosti (ali akademizem pod državnim patronatom – navadno na vzhodu – ali pa profesionalizem s komercialnimi značilnostmi, kar se v novejšem času vedno bolj dogaja tudi v bivših t. i. vzhodnih državah), ni uspelo. Zgodnejši poskusi poustvarjanja ljudskega izročila so bili sicer bolj obremenjeni s predstavami, ki so veljale o ljudski umetnosti nekoč, zato so vodilni akterji to umetnost in kulturo marsikdaj lepšali, popravljali zaradi modnosti in večje sprejemljivosti v domačih krogih, kar se je dogajalo pod vplivom političnih gibanj in meščanskih kriterijev. Ljudska kultura je tudi v meščanskih in akademskih krogih dolgo veljala za manjvredno in predsodkov se ponekod še niso povsem znebili. Od tod zgodnejše, včasih povsem umetelne priredbe plesnih viž in plesne koreografije. Posegi včasih niti niso bili zavestni, dostikrat pa. Pri nas take aktivnosti iz teh in podobnih razlogov niso bile izjema (na primer prizadevanja Franceta Marolta in njegove aktivnosti v Metliki in Beltincih ...), v bivši skupni državi so bile priredbe kdaj pa kdaj namerno odmaknjene od osnovnega občutja zaradi "manjvrednostnih kompleksov", saj se je marsikaterem *folklorniku* in *folkloristu* zdelo, da je slovenski prostor s svojim alpskim izročilom v primerjavi z bolj primarnimi in arhaičnimi izročili Balkana siromašen ... Včasih je šlo preprosto za akademske pristope posameznikov, ki z ljudskim

občutjem niso imeli dovolj stika (ali znanja o njem), ali pa za ugoditev godcem, ki so bili v nekaterih skupinah šolani glasbeniki in jih je bilo treba "zaposeliti", zato so priredbe zapletli, nemalokrat bolj, kot bi bilo treba. V zadnjem času gredo prizadevanja vedno bolj v smeri avtentičnosti, mogoče tudi zaradi vedno večjega zavedanja, da ravno avtentičnost s časom in odmikom od spontanega bivšega podeželskega življenja vedno bolj izgubljam. Po drugi strani tudi zaradi vedno večje enoličnosti, ki jo v zvok skupin prinaša siromašenje niza glasbil (najbolj po zaslugi diatonične harmonike), in širšega kroga glasbenikov in zainteresiranih izvajalcev, ki pa nimajo vedno ustrezne tehnične podlage za izvajanje zahtevnejših vlog v zasedbah.

Pri približevanju izvorni podobi v izvedbi plesnih viž so priredbe lahko pripomoček ali ovira, odvisno od izvajalca ... Za notalne izvajalce (torej tiste, ki znajo brati note), ki sicer ne živijo z ljudsko glasbo (največkrat v mestnih folklornih skupinah, kjer zasedbe godcev niti niso vedno enotne ali pa so odvisne od "substitutov", torej zamenjav, nadomestnih izvajalcev), je tovrstna pisna podlaga skorajda nujnost. Toliko bolj, kadar gre za glasbenike z manj razvito ustvarjalno noto. Po drugi strani se tovrstne skupine bolj opirajo na jasno določen scenarij. Zato je neka predvidljivost zelo zaželena. Gre tudi za skupine, katerih končni cilji se v marsičem razlikujejo od ljubiteljskih skupin v manjših krajih ali na vasi, kjer so praviloma bolj neposredno povezani z izročilom. Prej omenjene skupine, ki nastopajo na večjih prireditvah, festivalih in gostujejo v tujini, se pogosto prilagajajo zahtevam tujih "trgov", kajti vsa ta aktivnost je v teh primerih povezana z vrsto dejavnikov, ki še kako vplivajo na odsko poustvarjanje izročila. Gre za povezavo s politiko, gospodarstvom, turizmom kot delom gospodarskih aktivnosti, predstavljanje države v tujini, s športom kot delom reprezentativnosti države ... in za nekakšen statusni simbol. Ta je dostikrat v vlogi prikazovanja dela kulture ljudem, ki sicer o njej ne vedo veliko in zato lahko doseže učinek in cilj le s (vsaj delnim) prilagajanjem kriterijev okusu in zahtevam publike. Te skupine se v vseh pogledih približujejo načinu

Nekaj godcev Akademske folklorne skupine Ozara Kranj.
(Foto: Janez Eržen, Pevci nam pojejo, godci pa godejo,
Tolmin, 10. 11. 2007.)

delovanja zgoraj omenjenih dveh skrajnosti v oblikovanju nastopov. Navadno gre tudi za večje zasedbe, v katerih je treba razdeliti vloge posameznih godcev, da ne bi prišlo do nepotrebnih ali celo škodljivih podvajanj. Po drugi strani se tovrstne izvedbe praviloma lahko zanesejo na profesionalne ozvočevalce in tako gradijo na zvočnih učinkih, ki jih preproste, manjše ljudske zasedbe ne morejo uporabiti, ali pa bi te škodile avtentičnosti zvočne podobe.

To je torej zgodba o večjih skupinah, ki so v našem prostoru prej izjeme kot pravilo, čeprav večina majhnih skupin tudi sanja o mednarodnih gostovanjih in podobno ...

Pri drugih skupinah, ki se srečujejo z začetnimi težavami glede postavljanja zasedb ("začetne" lahko trajajo tudi skozi celoten obstoj skupine), so le-te precej bolj pereče, praktičnega in sploh čisto drugačnega značaja. Najprej se pojavi problem notalnosti, kajti v mnogo skupinah glasbeniki ne poznajo not. V tem primeru sicer ne škodi, če se seznanijo vsaj z najosnovnejšo glasbeno teorijo, vendar predvsem pri harmonikarjih to ni nujno. Ti sicer osnove o menjavi akordov in kvintnem krogu navadno spoznajo skozi prakso, ne znajo pa se vedno izraziti skozi glasbeno izrazoslovje. Navadno ostane pri imenih durov. Če je harmonikar nadarjen in zna igrati po posluhu, obenem pa ima razvit spomin, odpade večina težav, in nasprotno, takšen glasbenik lahko s spontanim igranjem in rahlim variiranjem izvedb močno poživljuje in popestri zvočno podobo zasedbe.

Podobno je s pihalci, predvsem klarinetisti, ki so praviloma glede uglastitve podprti s strani harmonik in v kombinaciji z njimi (predvsem diatoničnimi) tudi nimajo težav. Težave se največkrat pojavijo pri godalih, ker je osnovna uglastitev navadno tuja uglastitvam diatoničnih harmonik in pihal oz. trobil, saj so osnovna izhodišča godal (prazne strune) navadno durovi načini z višaji, pri pihalih in trobilih (ter posledično diatoničnih harmonikah pri nas) pa načini z nižaji. To že kaže glavni razlog in podporo tezi, da se godala na eni strani in diatonična harmonika ter pihala na drugi največkrat niso združevala, dodaten argument je tudi veliko večja glasnost harmonike, ki brez ozvočenja violino preglasi. To velja predvsem za obdobje po uveljavitvi kupljenih glasbil in godb na pihala. Kontrabas je zaradi relativne preprostosti izvedbene prakse bolj prilagodljiv. Nekoč so si domači in priložnostni godci pomagali s t. i. "skordaturo" – drugačno uglastitvijo, vendar danes glasbeniki, ki razen v folklornih skupinah igrajo še drugje, temu niso naklonjeni zaradi težavnosti in nadležnosti prepogostega (pre)uglaševanja, pa tudi zaradi dodatne obremenitve glasbil in strun (rešitev je lahko kakšno dodatno glasbilo le v ta namen, v starinarnicah in na boljših trgih se še vedno najde kaj za simbolično ceno). Večina godalcev je v časih, ki jih večkrat izpričujejo fotografije z začetka stoletja, bila del t. i. podeželske ali mestne inteligence in so se vsaj delno izšolali za igranje na glasbilo in so v zasedbah sodelovali priložnostno, medtem ko so v starejših zasedbah pred dvajsetim stoletjem veljala drugačna pravila, saj še ni bila izražena tolikšna enotnost, doma izdelana glasbila pa so bila tako ali tako že izdelana

z mislijo na samo izvedbeno prakso. Uglastitev je izhajala iz prakse in ne pravil ... Poleg tega je treba upoštevati dejstvo, da slike izhajajo iz novejših časov in marsikdaj ne predstavljajo ljudskih godcev, temveč drugačne modne zasedbe, nenazadnje tudi razna društva in podobno ... Pa tudi posebne priložnosti.

Tako lahko ugotovimo, da v manjših zasedbah dostikrat pridemo do vprašanja smiselnosti oziroma uporabnosti zapisanih priredb in osebno se jim praviloma izogibam. Glede na posameznika v posamezni zasedbi si zato v takih primerih lahko pomagamo z delnimi t. i. šifriranimi zapisi, včasih samo v obliki črkovnega zapisa akordov, kot je npr. v navadi tudi v zabavni glasbi; samo melodijo si navadno godci, ki igrajo melodijo, memorirajo, torej zapomnijo (če seveda niso notalni), pri čemer jim pomaga kdo, ki note ali melodijo pozna. Še bolje je, če melodijo črpajo iz lastnega poznavanja in izkušenj, čeprav se zato nekoliko razlikuje od uradnega zapisa, ki je tako ali tako tudi zapis enkratne izvedbe in ni z ničimer "zakoličen", kar, kot vemo, se v ljudski glasbi po navadi dogaja.

Bistveno je seveda oblikovanje sloga in spoznavanje le-tega. Če godec igra domače viže, obstaja veliko možnosti, da je način igranja vsaj delno povzel po starejših godcih. Včasih gre za spontano oblikovanje, katerega osnovne značilnosti so dokaj jasne in preproste, in če se godec izogne želji po izkazovanju tehničnega znanja ter vnašanja novejših prvin ali prvin z drugih izvajalskih področij glasbe, potem je pol problema že rešenega. Pri izvajanju glasbe z drugih geografsko-kulturnih območij je pomembna odprtost in želja po iskanju primerne načina izvajanja. Tu koristijo udeležbe na raznih seminarjih in delavnicah, pa tudi iskanje že posnetega gradiva, poslušanje tujih nastopov z "odprtimi ušesi" in tudi s "kritično distanco", zavzetost, ki godce ali vodje pripravi do tega, da za pomoč ali nasvet povprašajo koga, ki sta mu vsebina in slog bližja. Seveda tudi v teh primerih lahko pride do razhajanj v mnenjih in načinih, vendar sčasoma in s prakso posameznik lahko spozna osnovne značilnosti, ki postanejo spontano izhodišče pomoči za doslednejše slogovno izvajanje in tudi prijaznejši ali bolj arhaični zvok. Združevanje spontanega godcev in šolanih kolegov navadno sicer pripelje do razlik v izvedbeni praksi, vendar lahko že posameznik znotraj zasedbe močno vpliva na celoten zvok in na vtis na poslušalce.

Zelo je pomembno, da imajo izvajalci viže "v ušesih", saj je "uležanost" viže pogoj, ki omogoča več spontanosti, vsaj minimalen delež improvizacije, ki prinese raznolikost. To pa posledično pomeni manj dolgočasenja godcev in plesalcev, obenem pa več energije v izvedbah, torej več življenja, prepričljivosti, spontanosti in navadno se celoten vtis nastopa naslanja na to. Da niti ne omenjam siceršnjih možnosti spominskih blokad in podobnih neprijetnosti. Zato imajo velikokrat tudi manj tehnično podkovani godci, ki redno obiskujejo vaje skupine, samodejno nekoliko prednosti pred tistimi, ki le vskočijo in zaradi negotovosti ali pretirane samozavesti "pokvarijo" marsikateri nastop. Same priredbe pri tem več kot toliko ne morejo pomagati,

saj godci praviloma not pri samih nastopih ne uporabljajo, ampak se svoje vloge naučijo na pamet.

Večina zapisanih priredb ne zajema (največkrat niti ne more) slogovnih "fines", podrobnosti izvajanja, ki so odvisne od vrste dejavnikov – krajevnega in časovnega izhodišča viže oz. plesov, vplivov in zunanjih dejavnikov, pa tudi učinkov – in ki pridejo šele (kot pravijo godci) s "kilometrino", vendar "se nihče ne rodi učen" in je to povsem naravno. Godci po drugi strani napisanim priredbam velikokrat spontano dodajo svoj način izvajanja – ne glede na zapis – in pri upoštevanju zapisanega niso vedno dosledni, kar je včasih dobro, včasih slabo (npr. način ločevanja pri godalih; tresenje meha pri harmonikah – sploh če so podvojene, poddelitve; zamenjava loka za tehniko pizzicato pri kontrabasu ...). Tudi v zasedbah dostikrat izpustijo ali dodajo glasbilo, kar ima lahko bolj ali manj usodne posledice za zvok in izvedbo kot celoto, čeprav (ali ravno zato) gre "le" za ritmični inštrument. Odločitev za zapis priredbe in za naslanjanje nanjo je torej predvsem stvar temeljitega premisleka. V nekaterih primerih je zaželen, drugič potrebna ali nujna, včasih nepotrebna in kdaj odvečna ali celo škodljiva. Včasih je odveč v celoti, včasih le delno (za posamezne godce) ... Skratka, dobro je, če se vodje godčevskih zasedb in folklornih skupin preišli odločajo, preden se lotijo zapisa ali celo naročila priredbe. Marsikdaj je koristnejši obisk kakega godca, telefonski klic, poslušanje posnetka, kritičen razgovor znotraj ali zunaj skupine ... Dostikrat priredba pomeni pripomoček ("berglo") v primeru negotovosti, zmanjšanje lastne odgovornosti, (na videz) večjo težo nastopa ... Ali pa (kar je pozitivno) osnovo za proučevanje, stopnjo v razvoju ustvarjanja lastnih postavitev in podobno. Tako je lahko tudi koristno poznati in kdaj pa kdaj kritično pregledati že obstoječe zapise, jih primerjati in morda iz njih prevzeti kak koristen domislek. Ni pa jih treba vedno jemati kot "dobeseden" zapis, ampak včasih kot vzorec, iz katerega pa se da dobiti veliko koristnega, sploh na začetku poti delovanja (npr. Godčevske viže Julijana Strajnarja – Folklorist 1989!).

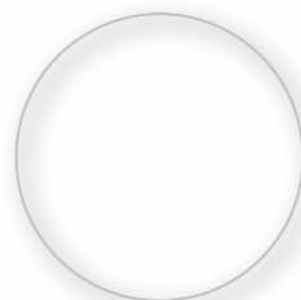
Razdelitev vlog godcev v spontanah ljudskih zasedbah je povezana z značajem posameznih glasbil, številom le-teh v zasedbi, slogom glasbe posameznih pokrajin ... Vsak poseg v zasedbe same, ki so navadno v osnovnem značaju viže že zajete, pomeni manjšo doslednost, kar se navadno opazi v zvoku in zvenu glasbe.

Tako torej tudi umetno širjenje zasedb z več glasbili, kot je treba, prinese spremembo celotnega vtisa. Razna ritmična glasbila pa zapisa navadno tako ali tako ne potrebujejo in ga niti niso deležna. Kvečjemu oznake vstopa ali pa dela viže, kjer naj utihnejo, kar je tudi redko, saj po navadi velja praksa, da vsi prisotni na odru igrajo ves čas; to pa je spet druga tema, o kateri mogoče kdaj drugič. (Na seminarjih, delavnicah in podobno jo velikokrat omenjam.) Spet je odločitev vodje skupine (folklorne ali godčevske), kakšen je njegov namen: ali bo "impresional" publiko z obilico zvoka na račun doslednosti ali bo na račun doslednosti tvegala nekoliko slabši odziv občinstva,

predvsem nepoznavalskega, kar še ne pomeni nujno nestrokovnega (to spet velja predvsem za nastope v tujini).

Kot vedno gre torej za odločitve in odgovornost, pri kateri pa pomagajo izkušnje, saj praksa prinese večjo verjetnost pravih predvidevanj in lažje odločanje. Če gre za prej omenjene večje in manj naravne zasedbe, je prirejanje že zaradi razporeditve odvečnega zvočnega materiala nujno. Sploh pa, ali gre pri poskusu doseganja avtentičnosti zvoka in sloga v priredbah lahko še za dokazovanje ustvarjalnosti posameznika in če, do katere mere?

Najbrž sem odprl več vprašanj, kot ponudil odgovorov. Pa naj bo tako. Če bo s tem kdo več razmišljal tudi o moralni vlogi ohranjanja ljudske kulture in če bo dolgoročno to tej kulturi kakorkoli pomagalo, potem ji bomo mogoče dodali nekaj "naboja", ji za trenutek morda dodali nekaj življenja in kakšnemu bodočemu opazovalcu pričarali čarobni trenutek nekega mogoče čisto nezavednega občutka nekdanjosti. In to je več, kot lahko pove katerakoli beseda ali zapiše nota. Mogoče pa gre pri vsem skupaj ravno za to???

Godca Franček Gošnjak in Karel Tacar, ki priredb, zapisanih z notami, ne potrebujeata.
(Foto: Janez Eržen, Pevci nam pojejo, godci pa godejo, Tolmin, 10. 11. 2007.)